

Prefață

La mai bine de cinci decenii de la unul din momentele sale fondatoare – *Conferința mondială privind mediul uman* de la Stockholm, din iunie 1972 – și în pofida îndoielilor inițiale asupra perspectivelor evoluțiilor și afirmării sale ca ramură de drept și disciplină juridică, *dreptul mediului* a devenit astăzi o componentă majoră și s-a impus precum un reper esențial, deopotrivă în cadrul sistemului de drept și în câmpul științelor juridice. Declinat în mod corespunzător, potrivit propriilor particularități și într-o dinamică deosebită în plan național, regional (unional-european) și internațional, el se structurează într-un „ecosistem” specific, având în centrul său drepturile de mediu (sănătos și echilibrat, dar și la climă stabilă, la aer curat, la apă potabilă sau la natură) și având ca principal „motor” actual de avans reglementar, jurisprudențial și doctrinal dimensiunea sa climatică. Într-o interdependență crescândă, impusă de „planetizarea” problemelor cărora este chemat să le ofere răspunsuri juridice și de tehnicitatea soluțiilor preconizate, el și-a diversificat domeniile de preocupări, desprinzându-se astăzi trei mari câmpuri de interes reglementar major: schimbarea climatică, conservarea biodiversității și prevenirea și combaterea poluării.

Contenciosul de mediu și cel climatic a pătruns treptat în pretoriul jurisdicțiilor (naționale, regionale și internaționale) generând deja o jurisprudență semnificativă în materie, în plină diversificare, care contribuie în mod ascendent, prin concluziile sale, la fixarea conținutului normativ și sublinierea specificității lui. Două avize din 2025 emise de jurisdicții internaționale relevante – în ordine strict cronologică: cel din 29 mai privind *Drepturile umane și urgența climatică*, al Curții Interamericane a Drepturilor Omului și, respectiv, cel din 23 iulie aparținând Curții Internaționale de Justiție, referitor la *obligățiile statelor în materia schimbărilor climatice* –, au adus, în mod propriu, un spor de cunoaștere, clarificare și explicitare a semnificațiilor ansamblului normativ pertinent existent și, prin aceasta, la dezvoltarea și afirmarea disciplinei ca atare, în plenitudinea dimensiunilor de exprimare a sa.

Din punctul de vedere al sistemului normativ, potrivit estimărilor specialiștilor domeniului, numărul tratatelor multilaterale privind mediul, fie integral, fie prin una sau mai multe din dispozițiile lor, depășește 500; la acestea se adaugă circa 900 de acorduri bilaterale. În planul dreptului UE, cele circa 300 de directive și regulamente privind apa, aerul, zgomotul, deșeurile, substanțele periculoase și natura constituie un corpus normativ bine articulat, determinând într-o proporție covârșitoare (75-80%) conținutul drepturilor interne pertinente ale celor 27 de state membre ale Uniunii. În fine, li se alătură, în privința României, peste 225 de reglementări pertinente (legi, ordonanțe guvernamentale, hotărâri de guvern, ordine ministeriale ș.a.) constituind pe ansamblu o structură normativă piramidală, cu conexiuni și interdependențe specifice celor trei ordini juridice de proveniență.

La rândul său, în ultimele decenii, disciplina științifică a devenit obiect de studiu în cadrul programelor de pregătire universitară de licență, masterat, doctorat și post-doctoral, tematica de mediu s-a înscris viguros în rândul priorităților cercetării juridice și expertiza în cauză a dobândit locul cuvenit în rândul specializărilor practice.

Aceste evoluții majore s-au afirmat și în țara noastră, desigur nu lipsite de particularitate și în strânsă conexiune în special cu dimensiunea europeană. Putem spune

astfel că asistăm astăzi chiar la manifestarea unei școli românești de drept al mediului, prezentă în dialog european și internațional de idei.

Ca parte integrantă a rezultatelor sale se înscrie și lucrarea de față, consacrată unei prezentări sistematice, complete, cu dimensiunile creatoare convenite ale materiei, valorificând, deopotrivă, elementele de drept comparat, avansurile jurisprudențiale convenite și contribuțiile doctrinare relevante.

Fără îndoială, ea constituie și încununarea eforturilor didactice și de cercetare de aproape două decenii ale autorului, ancorate major în tradiția națională și cooperarea internațională de profil.

Cel puțin deocamdată, demersul nostru de analiză și publicistic l-am plasat sub sintagma tradițională de „dreptul mediului”, în pofida faptului că, în teoria domeniului, a apărut și caracterizarea completatoare „și al climei”, mai degrabă spre a sublinia aspectul său prioritar și de dezvoltare dinamică actuală.

Din punctul de vedere al abordării ideatice și din cel al expunerii analitice, având în vedere scopul prioritar didactic al investigației, am optat pentru o perspectivă (relativ) clasică, exprimată într-o diviziune fundamentală în partea generală (teoretică și sintetizatoare, consacrată noțiunilor introductive, dreptului la mediu, principiilor fundamentale, răspunderii aferente instituțiilor mediului ș.a.) și, respectiv, partea specială (mai aplicativă, compusă din așa-zisele drepturi sectoriale, speciale privind ocrotirea și conservarea naturii, protecția factorilor de mediu, gestionării deșeurilor, regimurilor substanțelor periculoase, radiațiilor ionizate, nucleare ș.a.).

Având în vedere strânsa interdependență dintre cele trei niveluri de reglementare: național, unional-european și internațional și, deopotrivă, autonomia celor trei ordini juridice, capitole speciale au fost consacrate dreptului internațional și dreptului UE al mediului.

Criteriul expunerii formale l-a constituit, între altele, dispunerea aferentă a materiei potrivit legii-model privind protecția mediului, elaborată sub egida Consiliului Europei de un grup de experți internaționali în domeniu, din 1992, și care a servit ca reper pentru elaborarea reglementărilor-cadru pertinente adoptate după acest moment ori spre revizuirea celor deja atunci în vigoare. Totodată, o serie de „corecturi” și adaptări au fost aduse planului lucrării și prin prisma exigențelor europene, decantărilor jurisprudențiale și a considerentelor doctrinare. Nu în ultimul rând, un reper orientativ metodologic și nu numai l-au constituit lucrările de profil aferente literaturii comparative străine. În egală măsură, se valorifică o serie de contribuții anterioare ale autorului într-o sistematizare proprie și absolut necesară demersului didactic.

Pe conținut, volumul degajă o viziune a unei reglementări marcată de tranziția ecologică și climatică, cu elemente sedimentate și sistemic contextualizate, dar și altele fragmentate sau în curs de constituire, ce exprimă orientări fundamentale sau reflecții obiective de etapă, subsecvente unei perspective deschise și complexe.

Cu asemenea orizonturi declarate și, credem noi, și îndeplinite, lucrarea depășește, prin calitățile sale, statutul unui simplu instrument didactic, de expunerea sistematică a datelor unei materii de studiu, esențializând totodată preocupările cercetării științifice în domeniu și contribuind adeseori la lămurirea lor, într-un efort de analiză creatoare, în cadrul căruia contribuțiile proprii la dezbateră problematice ocupă un loc important.

Desigur, formula propusă poate că nu e perfectă, comportă și alte amenajări, mai ales sub impactul dinamicilor social-economice și ecologice, de aceea structura aleasă a

fost concepută astfel încât e capabilă să perceapă, asimileze și exprime în permanență noi acumulări, instaurând o matrice de abordare și de dinamică pertinentă a dreptului mediului.

Înscriindu-se în mod declarat într-o atare perspectivă, *Tratatul de Dreptul mediului* propune o viziune de ansamblu, deopotrivă românească și europeană, asupra problematicii abordate, contribuind astfel la afirmarea și dezvoltarea sa.

Autorul

DREPTUL MEDIULUI – PARTEA GENERALĂ

Unele considerații introductive. Grație naturii specifice a domeniului, semnificațiile unei *Părți generale* sunt, într-o anumită măsură, diferite față de ramurile și disciplinele tradiționale de drept, respectiv acel „ceva” ce este comun tuturor reglementărilor aferente domeniului, cuprins aici și exprimat specific în așa-numita „reglementare transversală” și prezent în toate straturile materiei juridice (tematic și structural-normativ: național, regional, unional-european sau internațional).

O atare diviziune a ansamblului reglementar e impusă, așadar, și de dominația diferențierii între reglementările pe „orizontală” generale, comune, și cele, tot pe „orizontală”, sectoriale și specifice care marchează particularitățile domeniului și care se reflectă și în structura dispunerii normelor în cadrul codurilor (atunci când există) sau a legilor-cadru în domeniu (cvasi prezente) și orientează dispunerea problematicei juridice ecologice.

Nu în ultimul rând, o sistematizare de acest gen a materiei se impune și răspunde rolului preponderent didactic al demersului analitic și favorizează perceperea problematicei și orientarea cercetării științifice într-o sferă de preocupări cu o accentuată perspectivă interdisciplinară.

Aceasta constituie, în același timp, și *introducerea* necesară pentru orice ramură de drept, în care sunt expuse conceptele, ideile și tehnicile ce reflectă diferența specifică față de genul proxim. În cazul nostru, specificitatea este și mai accentuată – din cauza particularităților obiectului supus reglementării – iar sub linierea sa din perspectivă juridică este mult mai dificil de surprins și de relevat, având în vedere că reglementările privind protecția mediului au apărut inițial în cadrul ramurilor tradiționale, autonomizându-se treptat, fără însă a se putea desprinde total de original.

Dintr-o asemenea perspectivă teleologică, lucrarea de față va expune mai întâi problemele comune ale definirii unei ramuri de drept, precum evoluția istorică a reglementărilor în materie, izvoarele, delimitarea de alte ramuri de drept, criteriile de individualizare precum obiectul, metoda de reglementare, caracterul normelor juridice componente, formularea unei definiții. Pe conținut, problemele generale se referă la principiile de bază, dreptul la mediu sănătos și echilibrat ecologic, instituțiile mediului, instrumente și tehnici juridice de protecție a mediului, formele răspunderii juridice în materie.

Totodată, având în vedere particularitatea domeniului vizând interdependența accentuată a ordinilor juridice de mediu (națională, unional-europeană și internațională), ceea ce implică deopotrivă surprinderea în cadrul fiecărui element conceptual și de acțiune aspectele unei atari structuri piramidale de dispunere și de acțiune normativă și în lumina perspectivelor europene și mondiale ale problematicei ecologice, am consacrat capitole separate, consistente, urmând a fi văzute în corelările majore aferente, dreptului internațional al mediului și, respectiv, dreptului UE al mediului.

Caracterul integrat al abordării problematicei ecologice se reflectă și asupra „armăturii” sale juridice, care comportă, inevitabil, elemente și influențe ale altor domenii de reglementare, mai mult sau mai puțin conexe, atinse, la rândul lor, de aspectul integrat al problematicei de mediu și creând, pe această cale, noi forme și instituții juridice.

O a doua parte va concretiza și operaționaliza procedural și juridico-tehnic o atare dimensiune generală.

Capitolul I

Perspectiva istorică a formării și evoluției dreptului mediului

Secțiunea 1

Preliminarii juridico-științifice ale problematicii ecologice

Emergența reglementărilor în domeniu este indisolubil legată de recunoașterea și de acceptarea pe scară largă a conceptului de „ecologie” și de apariția preocupării protecției mediului ca prioritate socială; ca în cazul multor discipline, numele, definiția și sensurile conferite acestuia spun mult pentru cei chemați să-i cunoască conținutul și să-i pătrundă semnificațiile. Cele două concepte sunt interdependente, primul desemnând știința predominantă, inspiratoare, secundul reprezentând expresia practică a demersului ce trebuie urmat și concretizat, inclusiv din perspectivă juridică.

În privința denumirii, termenul de „ecologie” s-a impus în atenția opiniei publice occidentale mai ales după anul 1970, iar în Europa Centrală și de Est, cu precădere în deceniile post-1989. O serie de evenimente cu un puternic impact social, precum celebrele „marea neagră” ori accidente nucleare, în frunte cu cel de la Cernobîl (26 aprilie 1986), au zguduit din inerție opinia publică și au introdus treptat ecologia în rândul preocupărilor individului și comunităților. Se redescopereau astfel un concept și un nume vechi de peste un secol, a cărui creare este atribuită biologului german Ernest Haeckel (1834-1919), iar anul nașterii este 1866, pe când acesta activa ca profesor la Universitatea din Jena. De altfel, prima sa mențiune cu valoare de „certificat de naștere” se găsește într-o notă de la pagina a opta a lucrării „Generelle Morphologie der Organismen” (Berlin, 1866), sub forma: „...Ekologie... știința economiei modului de viață, a raporturilor vitale eterne reciproce ale organismelor etc.” Construit precum termenul de „economie”, cel de „ecologie” derivă în parte din rădăcina indoeuropeană *weik*, care desemnează o unitate socială imediat superioară „casei șefului de familie”. Această rădăcină a dat sanscritul *veçah* (casă), latinescul *vicus* (cartierul unui oraș, burg) și grecescul *oikos* (habitat, acasă). Ca atare, „ekologie” a fost construit pe baza a două cuvinte grecești: *oikos* și *logos* (*logia* – discurs). Etimologic, deci, ecologia reprezintă „știința habitatului”, respectiv o ramură a biologiei care studiază interacțiunile dintre ființele vii și mediul lor. Dar, evident, semnificațiile sale au fost mult amplificate și diversificate de-a lungul timpului.

Parafrazând un celebru dicton juridic latin (*mater certa, pater incertus*), și despre ecologie se poate spune că, dacă numele îi este în general unanim recunoscut, paternitatea acestuia este încă discutată.

Astfel, într-o lucrare a lui P.H. Ochsens („The World Ecology”, Nature, vol. 129, 1959) a fost lansată ipoteza că inventatorul termenului „ecologie” ar fi fost gânditorul și scriitorul american Henry David Thoreau (1817-1862), contemporan întrucâtva cu Haeckel; filosof transcendentalist, acesta a fost totodată unul dintre apologeții vieții în mijlocul naturii; transcendentalismul, ilustrat mai ales de către filozoful Ralph Waldo Emerson (1803-1882), este o filozofie impregnată de panteism, în care natura este percepută deopotrivă ca un mijloc de unire cu Dumnezeu și ca o sferă imperfectă unde se impun anumite „transcendențe”. În societatea timpului, adepții unei asemenea concepții erau percepuți ca niște nonconformiști. Astfel, în cartea sa „Walden sau viața în pădure”,

Thoreau reconstituie experiența reînțarcerii sale în sânul naturii, perioadă care a durat puțin peste doi ani. Printre altele, acesta povestește: „M-am dus în pădure întrucât am vrut să trăiesc fără grabă, să fac față numai forțelor esențiale ale vieții, să descopăr ceea ce aceasta poate să mă învețe, sfârșind să constat, la ora morții mele, că nu am învins-o”.

Această experiență apropiată multor „expediții” ecologiste actuale explică în mare parte eroarea de descifrare comisă în 1958 de către editorii corespondenței lui Thoreau. Astfel, aceștia au citit din greșeală *ecology* (ecologie), acolo unde scriitorul-filosof scrisese *geology* (geologie), într-o scrisoare datată 1 ianuarie 1858 și adresată verișorului său G. Thatcher. Această confuzie de termeni, deosebit de seducătoare și în spiritul senzaționalului american (cine nu era tentat să considere că primul scriitor și practician al „înțarcerii la natură” a fost în același timp și părintele cuvântului „ecologie”, în defavoarea unui ferm om de știință?), avea să fie corectată însă de către aceiași editori entuziaști în 1975. În acest fel, Ernest Haeckel era repus în totalitate în drepturi, și până la momentul actual nimeni nu-i mai contestă paternitatea termenului și a conceptului de „ecologie”.

În mod curent se consideră că o bună definiție trebuie să ne permită „recunoașterea” sigură a obiectului definit. Și din acest punct de vedere, Haeckel rămâne un „clasic”. Definiția sa, cuprinsă în aceeași lucrare care a lansat termenul și conform căreia „prin ecologie înțelegem totalitatea științelor relațiilor organismului cu mediul, în sens larg, toate condițiile de existență”, constituie și în prezent fundamentul definițiilor acestei ramuri a biologiei. Dacă omul de știință german este „nașul” de nume al ecologiei, fondatorul său pe conținut rămâne mai degrabă Charles Darwin, al cărui discipol a fost. Cele două lucrări fundamentale ale acestuia, „Despre originea speciilor” (1859) și „Descendența omului” (1871), formulau două idei fundamentale ale ecologiei moderne: influența mediului asupra speciilor vii și apartenența speciei umane la lumea naturală. Celebrul naturalist englez a relevat dependențele strânse și o stare de echilibru optim între diferite specii de plante și animale. Cu o asemenea moștenire, ecologia este astăzi definită, de regulă, ca fiind studiul relațiilor organismelor ori grupurilor de organisme cu mediul lor ori știința inter-relațiilor organismelor vii cu mediul lor.

Născută ca o ramură a biologiei, nimeni nu prevestea ecologiei un strălucit viitor social; cu timpul, implicațiile sale s-au diversificat, amplificat și complicat. Studiind echilibrele naturale, ecologiștii au prevăzut degradarea lor treptată; după câteva decenii, dezvoltarea societăților industriale a modificat profund mediul planetar. Apariția și amplificarea formelor de poluare, dispariția unor specii, afirmarea problemelor globale, schimbările climatice ș.a. au fost semnele evidente ale unei crize ecologice profunde. Concluzia relevată tot de ecologie este și ea fundamentală: omul nu poate să acționeze la nesfârșit asupra mediului său fără a pune în discuție ruperea absolută a echilibrelor ecologice esențiale. Pe această cale s-a impus o altă noțiune, ca problemă-cheie a lumii contemporane: protecția mediului. Totodată, pe măsura conștientizării mizei ecologice, științele biologice au făcut apel la științele umane: etnologia a denunțat „decivilizarea” promovată de occidentali contra etniilor și culturilor minoritare; demografia s-a confruntat cu creșterea mondială a populației și impactul pe măsură asupra mediului; sociologia a perceput un război între societate și natură; cuvinte precum natură, știință, tehnică au trezit filozofia, care a hrănit vechile sale dezbateri asupra acestor noi constatări.

„Criza ecologică”, manifestată virulent la mijlocul anilor 1960 și consecința sa imediată, anume posibilitatea declanșării unei catastrofe autodistrugătoare, au pus, pentru prima dată în istorie, sub semnul întrebării disponibilitățile omului de a exploata și

de a utiliza natura, „limitele” în care creșterea economică poate fi concepută și desfășurată astfel încât să nu se degradeze în mod esențial și ireversibil mediul natural, de care civilizația umană depinde din ce în ce mai mult.

A devenit tot mai evident faptul că soluționarea corespunzătoare a unor asemenea probleme, cu numeroase și profunde implicații, reclamă o nouă abordare teoretică și o acțiune practică adecvată în cadrul interacțiunii ecologico-economice și culturale dintre om (societate) și mediul său ambiant, în sensul reevaluării statutului acestuia în cadrul sistemului ecologic, restructurării și armonizării tot mai depline a celor două laturi fundamentale: cea fizică și biotică, pe de o parte, și cea umană și culturală, pe de altă parte.

O nouă viziune globală asupra problematicii mediului presupune o riguroasă și permanentă perspectivă axiologică și futurologică, altfel spus, o reprezentare cât mai exactă a consecințelor viitoare ale acțiunii de azi și optimizarea acestora în funcție de noile imperative.

Problema cardinală o constituie, așadar, redimensionarea condiției ecologice a omului, înțelegerea sa în primul rând ca o condiție socioculturală, de apropiere, din perspectiva adevăratelor și fundamentalelor interese socio-umane, a naturii și elementelor sale componente.

La nivel teoretico-conceptual, impactul crizei ecologice, al problemelor ocrotirii și conservării mediului asupra științelor sociale s-a exprimat prin apariția și dezvoltarea unor laturi și dimensiuni noi ale unor discipline tradiționale cu tendințe de autonomizare și de afirmare specifică, constituind veritabile (posibile) răspunsuri la această majoră sfidare a începutului de secol și de mileniu.

Este semnificativă în acest sens afirmarea în ultimele decenii a ecosociologiei, ecologiei politice, economiei mediului, ecoeducației, dreptului mediului etc., toate urmărind a imprima noi perspective și dezvoltări științelor tradiționale respective în raport cu noile cerințe ale sistemului social.

Se înregistrează totodată un proces tot mai evident de integrare a științelor naturii și a celor sociale care au cunoscut, mai mult de un secol, o dezvoltare separată, cu o evidentă neputință de intercomunicare și interconexiune.

Specializarea exagerată a disciplinelor a dus, printre altele, la incapacitatea de a formula o viziune de ansamblu, de a percepe rolul cunoștințelor particulare într-o interpretare globală, nu numai a societății, ci și a dialecticii om (societate)-natură.

Depășirea acestui impas teoretico-metodologic a generat dezvoltări semnificative, inclusiv în direcția afirmării unității științelor, a dus la formularea unor soluții pertinente pentru problemele mediului. Într-un asemenea cadru general al reacției de ansamblu a științelor sociale față de „paradigmele” ecologiei se înscriu și transformările suferite la nivelul dreptului.

În cadrul unui proces îndelungat și contradictoriu, în care s-a conturat mai întâi ca un drept „indiferent” privind mediul și a devenit treptat un „drept pentru mediu”, dreptul a înglobat ca valori fundamentale și solidaritatea, și reconcilierea dintre om (societate) și natura înconjurătoare. Dreptul mediului reprezintă cea mai importantă formă de dezvoltare și afirmare a dreptului în epoca postmodernă. El prezintă o serie de trăsături ale sistemului juridic clasic, dar efortul de adaptare la cerințele specifice domeniului a născut dimensiuni noi, diferite, care treptat pot să devină dominante.

Secțiunea a 2-a

Perspectivile generale ale unei (noi) ramuri de drept

Se afirmă, pe bună dreptate, că ecologia nu este numai o știință, o doctrină sau o mișcare; ea reprezintă, în egală măsură, un izvor de drept și un drept tot atât de vechi precum lumea, întrucât constituie reglementările care guvernează raporturile omului cu mediul său de existență. De altfel, întreaga istorie a umanității nu este altceva decât o succesiune (să sperăm cât mai îndelungată) de adaptări sociale și tehnologice care au permis utilizarea naturii, deopotrivă tot mai eficace și mai productivă, până la limita care a atins pragul de echilibru și care reclamă, ca o necesară contrapondere, protecția mediului.

Interacțiunea dintre om și mediul natural a existat din cele mai vechi timpuri, cu mult înainte chiar de apariția statului și dreptului¹.

Normele de conduită prejuridice care se refereau la legăturile dintre om și natura sa înconjurătoare au reprezentat probabil prima formă de reglementare a raporturilor dintre oameni; atunci când au apărut elemente de conștiință religioasă (pe o anumită treaptă de dezvoltare umană), preceptele religioase s-au adăugat uzanțelor primitive ale relațiilor dintre ființele umane și mediul natural.

Într-o asemenea perspectivă, este de presupus că primele norme de conduită socială s-au referit la vânat, pescuit, protecția focului și apărarea colectivă împotriva fenomenelor naturale ori atacurilor animalelor sălbatice etc., astfel că însuși dreptul s-a născut ca o necesitate privind raporturile omului cu mediul.

Însă istoria consemnează destul de târziu aderența directă a dreptului la ocrotirea naturii; astfel, primele elemente de reglementare a mediului căutau să ocrotească sănătatea omului prin combaterea poluării resurselor locale esențiale, precum apa potabilă, aerul, fauna și flora.

Potrivit izvoarelor istorice, în anul 242 î.e.n., în India, împăratul Așoka Maurya a dispus prin lege ocrotirea peștilor, animalelor terestre și pădurilor. A înființat și un fel de rezervații naturale, așa-numitele *abhaya-rana*, pe teritorii relativ întinse.

În Roma antică, poluatorii râurilor erau urmăriți și sancționați de către riveranii din aval și de către autoritățile publice; în secolul al V-lea, oamenii se plâneau că Tibrul era serios poluat cu deșeurile orașului și protestau contra mirosurilor care veneau de la unele locuințe. La Atena, în aceleași vremuri, „poluatorii” epocii (tăbăcarii, fabricanții de brânzeturi și de miere) erau îndepărtați în afara orașelor și consemnați în locuri special amenajate, iar „măslinul sacru” era special ocrotit.

Mari gânditori, precum Platon (în „Critias III”), deplângeau despăduririle masive ale munților din motive economice, iar Hippocrates, în al său „Tratat despre Aer, Apă și Locuri”, sublinia că bunăstarea individului este puternic dependentă de mediu (pledând deci pentru conceptul modern de „sănătate a mediului”).

Preocupările dreptului în raport cu mediul nu au luat un avânt semnificativ decât după anul 1000, îngrijorarea față de degradarea naturii vizând, și în acea perioadă, numai pădurea și fauna sălbatică. Abia începând din secolul al XIII-lea, țările europene au elaborat unele reglementări privind protejarea mediului natural, mai ales pădurile. În

¹ Asupra raportului general dintre drept și mediu a se vedea: *Signification et actualité des recherches sur les rapports de droit et l'environnement*, *Le droit et l'environnement*, Paris, CNRS, 1990, p. 9-12, și celelalte studii ale volumului; M. Duțu, *Dreptul mediului*, tratat, vol. I, Ed. Economică, București 1998, p. 21-30). În privința istoricului, a se vedea: P. Lunel, P. Braun, P. Flandin-Blety, P. Texier, *Pour une histoire du droit de l'environnement*, în „Revue juridique de l'environnement”, 1986, p. 41 și urm.; Al. Kiss, D. Shelton, *Traité de droit européen de l'environnement*, Ed. Frison-Roche, Paris 1995, p. 8-11.

Franța, de pildă, o administrație a apelor și pădurilor a fost pusă la punct la sfârșitul secolului al XIII-lea.

În paralel, problemelor pădurilor și faunei li s-au adăugat, în unele zone, cele legate de praf și fum: în 1273, Eduard I al Angliei a emis câteva ordonanțe referitoare la fumul produs prin arderile de cărbune. În secolul al XIV-lea, regele Charles al IV-lea interzicea la Paris „fumul rău mirositoare și dezagățătoare”.

Alături de asemenea reglementări generale sunt de remarcat eforturile depuse la nivelul dreptului urbanismului pentru a reglementa dificultățile create de poluare în cadrul așezărilor umane. Nu întâmplător, în orașe și mai ales în porturi, se cantonau principalele dificultăți legate de mediu. Mai multe reglementări au încercat să le facă față: în 1681, de pildă, Marea ordonanță a lui Colbert asupra marinei interzicea, sub pedeapsa amenzii, „aruncarea de gunoaie în apele porturilor și dependențele acestora și depunerea lor pe chei ori pe insule”, iar o alta din 1669 privea „regulamentul general pentru ape și păduri”.

Este adevărat, mediul, curățenia și protejarea lui nu erau în vogă în mentalitățile epocii, murdăria secolelor XVII-XVIII fiind proverbială în Occident. Insalubritatea condițiilor de viață era, în orașe, originea a numeroase boli și a unei mortalități superioare în raport cu cea de la sate.

Mai târziu, urbanizarea s-a extins considerabil (populația tuturor orașelor din Europa, exclusiv Rusia, era de 8,4 milioane de locuitori în 1500, 13,2 milioane în 1700, 20,9 milioane în 1800 și 118 milioane în 1900), poluarea generată de acestea generând multiple probleme, printre care și cea a colectării și a eliminării resturilor menajere, care a determinat adesea nevoia de reglementare în domeniu. La Paris, de exemplu, la 1 martie 1884, o decizie a prefecturii decreta obligativitatea utilizării de recipiente pentru depunerea gunoaielor. Practic, reglementarea impunea „pubela”, iar, pe această cale, inițiatorul său, prefectul de Sena, Eugene-René Poubelle, intra în istorie, chiar dacă sub forma unui substantiv comun.

După cum se poate remarca, toate aceste tentative „istorice” de legiferare rămăneau embrionare, marginale și cu efecte limitate. Dreptul trebuia însă pregătit pentru a face față noilor forme de poluare pe care le genera revoluția industrială. Numai că atât amploarea fenomenului, cât mai ales unele contradicții din interiorul său, făceau acest lucru deosebit de dificil.

Protecția mediului prezenta, potrivit vechiului drept (medieval), două caracteristici, care făceau sistemul juridic astfel elaborat impropriu pentru asimilarea problemelor ecologice. În primul rând, el proteja întotdeauna individul ca victimă a vătămării, și nu grupul; or, formele moderne de poluare, în special prin amploarea efectelor lor – în unele cazuri – aduceau prejudicii la un mare număr de victime, care erau susceptibile de a se grupa pentru a cere despăgubiri în justiție. În al doilea rând, vechiul drept nu stabilea o protecție a mediului decât în privința speciilor ori dacă drepturile subiective ale unui proprietar erau amenințate prin poluare.

Astfel, dreptul mediului se concentra inițial numai în jurul noțiunii de proprietate: altfel spus, proprietatea era „gardianul mediului” și, în sens invers, nu se putea aduce niciun reproș industriașului care, de exemplu, otrăvea iazul ori polua terenul pe care-l deținea în proprietate privată.

Pentru mult timp, inconvenientele ocazionate de exploatările industriale au fost considerate drept un însoțitor inevitabil al progresului; în 1865, de exemplu, Camera Lorzilor din Anglia aducea în fața justiției pe cel care se plângea de fumul urban nociv. Înalta cameră britanică argumenta că individul nu era îndreptățit să se plângă de poluare,

Întrucât, odată ce a optat pentru a trăi în oraș, a acceptat și riscul suportării tuturor consecințelor ce decurg de aici.

Prioritatea absolută acordată ulterior dezvoltării industriale, exploatarea masivă a resurselor naturale și afirmarea concepției potrivit căreia știința și tehnica pot oferi soluții pentru orice probleme (inclusiv cele ecologice) au dus la neglijarea adoptării unor acte normative adecvate de protecție și de ameliorare a mediului. Totuși, în secolul al XIX-lea, apar și unele reglementări mai complexe în materie, vizând mai întâi protecția naturii, a unor eșantioane naturale reprezentative pe cale de dispariție și conservarea lor, concretizate, printre altele, în apariția, în unele țări, a primelor zone protejate (sub forma rezervațiilor sau a monumentelor naturii).

Dezvoltarea fără precedent a forțelor de producție și înfăptuirea obiectivelor mai multor revoluții industriale au fost însoțite de o solicitare tot mai intensă a resurselor naturale, a capacității mediului de a se regenera și a se menține în limitele echilibrului ecologic.

Așa cum arătam anterior, odată cu revoluția industrială, măsurile de protecție a naturii s-au multiplicat și diversificat. Spre exemplu, un decret napoleonian din 15 octombrie 1810, aplicabil deopotrivă în Franța, Belgia și Olanda, se referea la uzinele și atelierele insalubre, periculoase și care emiteau mirosuri „dezagreabile”. În aceeași măsură, s-au conturat și s-au afirmat o serie de principii comune vizând combaterea pericolelor, pagubelor și distrugerilor cauzate de echipamentele poluante, prevăzându-se obligația obținerii unei autorizații pentru a crea, a gira ori a modifica asemenea echipamente. Și în alte țări, precum Germania (1869) sau Luxemburg (1872), s-au prevăzut sisteme de licență ori autorizare a anumitor activități poluante. O serie de măsuri contra poluării atmosferice de origine industrială, menite să protejeze sănătatea și să garanteze securitatea, au fost stabilite în Anglia (1863) și în Italia (1865, 1888). În paralel, preocupările de conservare a unor resurse economice și factori naturali de mediu în fața amenințărilor de epuizare au dus la reglementarea exploatarei comerciale a pădurilor, sub impactul dispariției unor păduri de pin foarte importante, din cauza tăierilor masive pentru export. Au urmat apoi Legea privind protecția pădurilor din Boemia (1852), Codul silvic din România (1881), Legea elvețiană privind pădurile (1902) ș.a.

Primele decenii ale secolului al XX-lea sunt dominate de preocupările și de reglementările vizând protecția și conservarea naturii. Astfel, la 19 martie 1902 se încheie la Paris Convenția pentru protecția păsărilor utile agriculturii, urmată în 1911 de Tratatul privind prezervarea și protecția focilor pentru blană, iar în 1933 de Convenția de la Londra privind conservarea faunei și florei în stare naturală. La nivel național, Finlanda a adoptat prima sa lege de protecție a naturii în 1923, România în 1930, Liechtenstein în 1931, Germania în 1935, Danemarca în 1937. Textele legale în cauză se refereau, în esență, la protejarea anumitor specii și la crearea de arii protejate.

În același timp, de remarcat că problemele mediului au fost multă vreme percepute exclusiv ca simple probleme ale poluării aerului, apei și solului, prin deșeurile industriale și casnice, în măsura în care acestea influențează negativ sănătatea omului, ceea ce se reflectă și în privința dreptului, prin reducerea evoluțiilor sale la extinderea și la dezvoltarea reglementărilor tradiționale de sănătate publică și de tehnică sanitară.

Criza ecologică declanșată virulent în deceniul al șaselea al secolului al XX-lea a generat o reacție fermă, inclusiv în plan legislativ, de apărare a mediului ambiant. În mare măsură, această mișcare s-a dezvoltat ca o poziție față de deteriorarea vizibilă și, uneori, catastrofică a mediului, precum accidentul Torrey Canyon în 1967, primul dintr-o serie de catastrofe petroliere. Treptat, s-au adăugat la aceasta și alte probleme: deșeurile,

utilizarea energiei nucleare și pericolele aferente etc. În perioada 1950-1960, lucrări precum *Silent Spring* de Rachel Carson și filmele de ficțiune de genul *The Thing* sau *Godzilla* au generat reacții multiple la nivelul opiniei publice în favoarea controlării impactului societății umane și implicit a protecției mediului.

Așa se face că, la sfârșitul anilor 1960, marea majoritate a statelor industrializate au adoptat reglementări naționale adecvate. Un impuls deosebit l-a avut asupra reglementărilor juridice și instituționalizării acțiunii de protecție a mediului extinderea la nivel mondial a preocupărilor ecologice prin organizarea primei Conferințe a ONU privind mediul uman (iunie 1972, Stockholm), urmată în 1992 de summitul de la Rio, și în 2002 de cel de la Johannesburg. Astfel, putem spune că, la începutul secolului al XXI-lea și al mileniului al III-lea, toate țările lumii sunt dotate cu o legislație mai mult sau mai puțin perfectă asupra mediului. Conform unor estimări, numărul actelor normative naționale în materie este de ordinul zecilor de mii, o mare parte dintre ele fondându-se pe modelele europene sau americane.

În strânsă legătură cu aceste preocupări, tehnicile juridice au cunoscut evoluții semnificative; pornind de la teza că este mai bine să se prevină prejudiciile ecologice decât să se repare pagubele deja cauzate, a apărut și s-a afirmat instituția studiului de impact ecologic al activităților economice și sociale ca bază a autorizării și controlul acestora, precum și participarea publicului la luarea deciziilor privind mediul, recunoașterea dreptului fundamental al omului la un mediu sănătos și echilibrat din punct de vedere ecologic, construirea unui sistem special al răspunderii civile pentru prejudiciul ecologic, folosirea pârghiilor economico-fiscale ca măsuri stimulative sau disuasive etc.

În paralel, evoluții deosebite s-au înregistrat și în planul cooperării internaționale și al reglementării interstatale, care au dus în cele din urmă la constituirea și afirmarea ca disciplină științifică și sector juridic a dreptului internațional al mediului. Totodată, la nivelul Uniunii Europene s-au afirmat atât o politică sectorială ecologică, cât și un veritabil drept european al mediului.

Numeroasele și tot mai gravele consecințe ale poluării și ale degradării mediului, tendințele de rupere a echilibrului ecologic într-o manieră tot mai periculoasă și, nu în ultimul rând, dezechilibrele climatice astfel generate au impus trecerea de la acest drept asupra mediului (un drept de „indiferență”, care urmărea mai degrabă stipularea unor interdicții și realizarea unor obiective și finalități economice) la un stadiu superior, cel al „dreptului pentru mediu”, element însemnat al unui sistem de gestiune a resurselor naturale în concordanță și în beneficiul ecosistemelor umane.

În trecut, mediul ca atare, perceput într-o manieră autonomă, nu făcea obiectul unor ocrotiri separate; dreptul nu proteja mediul decât ca un accesoriu al altor valori, și nu ca o valoare în sine. Dreptul modern al mediului, adică cu adevărat dreptul mediului, va reuși să apere valoarea „mediului” în sine, nu ca un simplu apendice rezidual.

Desigur, toate aceste evoluții care au avut loc la nivelul reglementărilor juridice nu se plasează în afara concepțiilor fundamentale asupra raporturilor dintre om (umanitate) și mediu.

Prima ipostază (treaptă) este reprezentată de „antropocentrismul pur”, care nu are în vedere decât utilitatea imediată a resurselor și subordonează totul economiei, în special economiei de piață, a cărei autoreglare trebuie să primeze oricărei reguli, inclusiv celor de natură juridică. Într-o oarecare măsură, „dreptul fundamental al omului la un mediu sănătos” este o expresie juridică a acestei concepții, din moment ce constituie o evaluare a protecției mediului din perspectiva nevoilor exclusiv umane.